

Розвиток доктрини українського парламентаризму в Галичині у складі Австро-Угорщини // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 2008. – Вип. 2. – С. 23–31. 9. Кульчицький В. „Галицький сейм – знаряддя соціального і національного пригнічення трудящих (1861–1914)” 10. Кульчицький В.С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині XIX – на початку XX ст.). – Львів, 1965. – С. 6. 11. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. – Львів, 1926. – Ч. 1. – С. 430. 12. Мудрий М. Виборчі кампанії до Галицького сейму: суспільство, політика та міжнаціональні взаємини (60–70-ті рр. XIX ст.) / Республіканець. – 1995. – № 1–2. – С. 35–42. 13. Настюк М. Буковинський крайовий сейм: структура, компетенції і діяльність (1861–1914) // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 1993. – Вип. 30. – С. 16–21. 14. Павлик М. Про посольську діяльність Д-ра Теофіла Окуневського / М.П. // Народ. – Коломия, 1894. 15 березня. – С. 97–98 15. Переписка Михайла Драгоманова з д-ром Теофілом Окуневським (1883, 1885–1891, 1893–1895) / Зладив і видав М. Павлик. – Львів, 1905. 16. Справи соймові // Діло. – 1889. – №234. – 17(29) жовтня. 17. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861–1901 рр. – Львів, 2000. – С. 270 18. Чорновол І. Як обирали депутатів галицького Сейму / Львівська газета. – № 55(861). – 24 березня 2006. 19. Чорновол І. Теофіл Окуневський contra Томислав Розвадовський // Львів: суспільство, місто, культура: Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск. – Т. 3. – Львів, 1999. – С. 348–351. 20. Feldman W. Stronictwa i programy polityczne w Galicyi. 1846–1906. – Т.2. – Kraków, 1907. – S.207 21. Grodziski S. Sejm Krajowy Galicyjski. T. 1. – Warszawa, 1993. – S. 46. 22. Po wyborach w Kuryi wiejskiej // Kurjer Lwowski. – 1895. – № 269. 28 września. 23. Stenograficzne sprawozdania Sejmu krajowego Królestwa Galicyi I Lodomeryi wraz z wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1895/96 od 28 grunia 1895 do 8 lutego 1896. 24. Stenograficzne sprawozdania Sejmu krajowego Królestwa Galicyi I Lodomeryi wraz z wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1896/97 od 28 grunia 1895 do 8 lutego 1896. 25. Stenograficzne sprawozdania Sejmu krajowego Królestwa Galicyi I Lodomeryi wraz z wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1897/98 od 28 grunia do 15 lutego 1898.

УДК 94/477/ „1914/1915”

О.Я. Мазур¹, І.В. Баран²

¹ Національний університет „Львівська політехніка”,

² Львівський національний аграрний університет

УКРАЇНЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1915 рр.)

© Мазур О.Я., Баран І.В., 2010

Розкрито причини та механізми антиунійної політики російського царизму, показана “діяльність” окупаційної адміністрації, православного духовенства та цивільних осіб з “возз’єднання” галицьких українців із Російською Православною Церквою.

The reasons and mechanisms of the antiunion policy of Russian tsarism are revealed, the activity of the occupational administration. Orthodox clergy and civil people on “reunion” of Galician Ukrainians with Russian Orthodox Church is shown.

Формування громадянського суспільства в Україні посилило зацікавлення широкого загалу українства, передусім науковців, вітчизняною історією. Глибоке та критичне осмислення подій минулого та аналіз результатів політично-державницьких прагнень українців, особливо в період

національного відродження другої половини XIX – початку XX ст., усвідомлюються сьогодні як консолідуючі чинники суспільства. У першій чверті XX ст. будителем української національної ідеї в Австро-Угорській монархії стала Українська Греко-Католицька Церква. Тільки із зміною політичних процесів, отриманням Україною повної державної незалежності українські історики дістали можливість досліджувати історію УГКЦ та діяльність митрополита А. Шептицького у складний період боротьби українського народу за свою державність.

Зважаючи на актуальність та недостатню вивченість проблеми, автори поставили за мету розкрити причини та механізми знищення Української Греко-Католицької Церкви в період окупації – з кінця серпня 1914 р. до червня 1915 р. – пов'язаний із діяльністю Тимчасового військового генерал-губернаторства Галичини.

Серед найновіших видань, що висвітлюють діяльність митрополита А. Шептицького та очолювану ним церкву, слід відзначити збірники документів та матеріалів, які стануть джерелознавчою базою для наступних історичних і богословських досліджень [1].

До вивчення цієї проблеми долучилися вітчизняні дослідники О. Красівський, В. Ідзьо, Г. Цвенгрош [2], російські М. Одинцов, А. Окара [3] та польські [4].

Проте, незважаючи на підвищену увагу дослідників до розроблення цієї проблеми, ще залишаються малодослідженими певні аспекти. Важливим джерелом дослідження залишаються преса, мемуарна література і фонди українських, російських, польських та ватиканських архівів.

В умовах відсутності української державності греко-католицька церква відіграла консолідуючу роль в українському суспільстві, підтримувала розвиток культурно-освітнього життя у західноукраїнських землях, чим сприяла пробудженню національної свідомості місцевого населення. Ціла епоха в історії церкви пов'язана з іменем митрополита А. Шептицького, який приділяв постійну увагу організації та розвитку національно-релігійного життя. Він брав участь у заснуванні „Земельного банку гіпотечного”, для сільсько-господарської школи подарував товариству „Просвіта” великі господарські садиби в Коршові і Милованю, а у Львові заснував Народну лічницю. Зокрема, за його ініціативи і сприяння було засновано чин студитів (1904 р.), Станіславська (1906 р.) і Перемишльська (1907 р.) духовні семінарії. Вершиною культурно-просвітницької діяльності митрополита стало заснування та матеріальне забезпечення Національного музею.

На відміну від російського царизму, австрійська монархія проводила політику сприяння унійним процесам. Представник Росії у Ватикані С. Д. Сазонов у травні 1907 р. повідомляв, що курія погодилася на призначення Шептицького митрополитом на настійну вимогу австрійського імператора, який виказував до нього особливу прихильність [5, с. 59].

Митрополит Андрей користувався не лише прихильністю австрійського монарха, але й підтримкою у Ватикані. У лютому 1907 р. папа Пій X у бесіді з митрополитом закликав його по мірі сил та можливостей допомагати і піклуватися про католиків східного обряду. На цій підставі митрополит призначив А.Зерчанінова генеральним вікарієм Кам'янецької єпархії і наділив його широкими правами в інших уніатських єпархіях, запропонувавши мати своє управління у Петербурзі [6, с. 34].

У лютому 1908 р. Пій X надав митрополиту Андрею надзвичайні повноваження – створити для російської католицької церкви спочатку екзархат, а згодом і патріархат [7, с. 106].

У квітні 1908 р. С. Д. Сазонов повідомляв у Петербург, що у Ватикані посилювався інтерес до питань унії, особливо до її долі в Росії. Восени того самого року А. Шептицький таємно здійснив поїздку до Росії з метою вивчення можливостей уніатської пропаганди [5, с. 59].

Незадовго до початку війни інтерес до уніатської церкви стали виявляти правлячі кола Німеччини. Російський посол у Відні М.М. Гірс у січні 1912 р. в депеші міністру іноземних справ повідомляв, що Німеччина „...всіляко висловлює свої симпатії галицьким греко-католикам, або правильніше греко-уніатам...” [5, с. 202].

У майбутній війні Ватикан орієнтувався на держави австро-німецького блоку, сподіваючись на зміцнення позицій католицької церкви та поширення католицизму у світі. Свідченням цього є зміст телеграми баварського посланника при Ватикані фон Ріттера від 24 липня 1914 р.: „Папа

схвалює гострий характер дій Австрії проти Сербії і на випадок війни з Росією не високо оцінює російську і французьку армії. Кардинал-секретар сподівається також, що на цей раз Австрія витримає” [5, с. 368]. Ця телеграма була відправлена на наступний день після пред’явлення Сербії австрійського ультиматуму.

Митрополит Андрей намагався захистити греко-католицьку церкву від російського впливу, від москвофілів, друкований орган яких – газета „Прикарпатская Русь” постійно виступала з нападами проти католицької церкви, намагаючись підготувати ґрунт для російської православної церкви у Галичині. Митрополичий ординаріат наказав всім віруючим і священникам під „обов’язком послуху, під гріхом перед богом і під загрозою суворих кар канонічних, цю газету як ворожу католицькій вірі, не тримати і не читати” [8].

Наприкінці липня 1914 р. у Відні відбулась таємна нарада під керівництвом міністра іноземних справ графа Берхтольда. На нараді вищих державних діячів за участі митрополита обговорювали план дій в українському питанні. Після повернення до Львова А. Шептицький розробив власний план устрою України. У записці від 15 серпня 1914 р. він писав: „Як тільки переможна австрійська армія вступить на територію російської України, нам доведеться вирішувати потрійне завдання: військової, правової і церковної організації в краю. Виконання цих завдань повинно бути здійснене частково по можливості будь-якою мирною конференцією... щоб ці області на всякий випадок якнайрішучіше відокремити від Росії” [9, с. 138].

Після оголошення війни Сербії австрійський монарх звернувся з маніфестом „До моїх народів”, в якому виклав причини оголошення війни і закликав усі народи імперії згуртуватися навколо престолу для її захисту.

29 липня 1914 р. А. Шептицький звернувся до усіх вірних з пастирським листом, в якому закликав зберігати вірність імператору і стати на захист австрійської держави: „Настала хвиля, в якій жертвою майна і крові маємо доказати нашу вірність для його освяченої особи, для династії і престолу” [10].

Пропагандистська діяльність російського православного духовенства спрямовувалася на те, щоб приховати справжні причини війни. Так, настоятель собору Василя Блаженного у Москві, протоіерей Восторгов після початку війни говорив, що ця війна „за правду”, за православ’я і тому „всі повинні об’єднатися в любові до батьківщини і в бажанні вмерти за неї” [11, с. 18]. Переведення віруючих греко-католицької церкви у лоно православної церкви протопресвітер військового і морського духовенства Г. Шавельський розглядав як найкращу основу для повного та міцного „державного об’єднання Галичини з Росією” [12, арк. 16].

Імперська Росія вважала митрополита Андрея злісним ворогом, російська преса не раз звинувачувала його у підривній антиросійській діяльності, департамент поліції впродовж багатьох років пильно стежив за усіма його контактами у Росії, а невдовзі після початку Першої світової війни доносив імператорові, що глава галицьких греко-католиків „сповнений найгрубшої ненависти й злоби до православ’я і Росії” [13, с. XI–XII].

Як митрополит А. Шептицький став в обороні прав українського народу на власну церкву. Вже після вступу до краю російських військ, 6 вересня 1914 р. у недільній проповіді в церкві Успення Пресвятої Богородиці митрополит закликав віруючих до непокори новій владі. Присутній на богослужінні російський жандармський офіцер відзначив у рапорті, що митрополит наставляв присутніх молитися за тих, хто у складі австрійської армії воював проти Росії. Говорив про те, що російське православ’я „далеко не те, яке сповідують греко-католицькі православні: їх православ’я синодальне, казённое” [14, арк. 9].

Така відверта позиція владики не влаштувала російську адміністрацію. У телеграмі командувача Південно-Західним фронтом генерала М.І. Іванова на ім’я міністра іноземних справ Росії вказувалося, що перебування у Львові А. Шептицького, в тилу російських військ він вважає „шкідливим” і необхідним відправити митрополита у межі Росії [15, л. 93].

Міністерство внутрішніх справ після зайняття Львова російськими військами клопотало про інтернування „уніатського” владики, а начальник штабу російських військ генерал М.М.

Янушкевич заявляв, що доставить Шептицького своєму командуванню „живим або мертвим”, а „при потребі не завагається наказати покінчити з ним” [13, с. XII].

Діяльність митрополита Андрея добре була відома зацікавленим особам у Російській імперії. 11 вересня 1914 р. командувач VIII армії генерал О.О. Брусилов отримав телеграму, в якій говорилося, що міністр внутрішніх справ В.А. Маклаков дав розпорядження вилучити зі справ А. Шептицького переписку про діяльність митрополита і Ватикану щодо розвитку уніатського руху в Росії і передати її в міністерство [14, арк. 27, 34].

Наступного дня жандарми провели обшук у митрополичій резиденції. Були переглянуті канцелярія, реєстратура, архів. Однак знайти документи, які б звинуватили митрополита Андрея у співпраці з папським престолом, не вдалося. За розпорядженням О.О. Брусилова, військовий комендант м. Львова полковник С. Шереметьєв наказав тримати митрополита під домашнім арештом з військовою вартою починаючи з 15 вересня 1914 року [14, арк. 34].

Згадуючи про це, О.О. Брусилов писав: „Уніатський митрополит граф Шептицький, явний ворог Росії, з давніх часів постійно агітував проти нас, після вступу російських військ у Львів був за моїм наказом попередньо підданий домашньому арешту. Я зажадав його до себе з пропозицією дати чесне слово, що він ніяких ворожих дій, як відвертих, так і таємних, проти нас здійснювати не буде; в такому випадку я брав на себе повноваження дозволити йому залишитися у Львові для виконання його духовних обов'язків. Він охоче дав мені це слово, але, на жаль, вслід за цим почав знову збурювати і проголошувати церковні проповіді, відверто нам ворожі. Зважаючи на це, я вислав його у Київ в розпорядження головнокомандувача” [16, с. 100].

Як бачимо з попередньо наведених розпоряджень і телеграм, О.О. Брусилов був лише виконавцем, знайшовши привід для депортації. Найголовнішою причиною стала не тільки антиросійська пропаганда митрополита, а й уся попередня його діяльність. А. Шептицький виступав не лише як релігійний, але й як національний речник. Перебуваючи у Львові, митрополит міг перешкодити російським планам з насадження православ'я у Галичині. Тому 19 вересня 1914 р. А. Шептицький у супроводі духівника, секретаря і прислуги був вивезений до Києва [14, арк. 15].

Із засланням митрополита в Галичині не залишилося жодного греко-католицького владики: станіславський єпископ Григорій (Хомишин) весь час за роки російської окупації перебував у Відні, єпископ Костянтин (Чехович) із облогою Перемишля опинився відрізанним від своєї єпархії, а невдовзі, у квітні 1915 р., після захоплення міста російськими військами, там і помер.

Сумною і трагічною сторінкою в короткій історії російської окупації протягом вересня 1914 – червня 1915 р. є нищення Української Греко-Католицької Церкви. Російська православна церква підтримувала загарбницьку політику царського уряду. Самодержавство виділяло великі кошти на утримання церкви: у 1900 р. бюджет Святішого Синоду складав 24 млн. рублів, у 1914 р. він зріс до 50 млн. рублів [17, с. 63].

У телеграмі Верховного головнокомандувача на ім'я військового генерал-губернатора Галичини Г.О. Бобрінського від 13 вересня 1914 р. наголошувалося: „Щоб запобігти можливим заворушенням і згубних для загальної справи об'єднання ускладнень, зробіть негайно розпорядження, щоб наша духовна влада не чинила ніяких утисків уніатам і уніатському духовенству на релігійному ґрунті” [18, арк. 1, 2].

У телеграмі царя Миколи II військовому генерал-губернатору від 16 вересня 1914 р. було вказано: „Підтверджую дані вам Верховним головнокомандувачем вказівки стосовно обережного вирішення релігійного питання в Галичині” [18, арк. 5].

Розпорядженням від 26 вересня 1914 р. Г.О. Бобрінський заборонив владикам всіх конфесій без погодження з ним призначати священників на вакантні посади. Заборонялося також допускати до виконання пастирських обов'язків тих священників УГКЦ, які залишили свої парафії під час наступу російських військ [19, арк. 11].

29 вересня 1914 р. військовий генерал-губернатор Галичини циркуляром повідомив губернаторів про дозвіл посилати в села православних священників для виконання потреб лише у тому випадку, коли 75 % мешканців таких сіл будуть про це просити. Церква мала залишатися у розпорядженні греко-католицького священника до особливого розпорядження [18, арк. 22(зв.)].

Керівництво процесом переведення віруючих УГКЦ у лоно російської православної церкви (РПЦ) Святіший Синод доручив Волинському архієпископу Євлогію (Георгієвському) – активному прибічнику русифікації та насадження православ'я у Галичині. За поданням обер-прокурора Св. Синоду В.К. Саблера від 28 серпня 1914 р. і схвалення царя Миколи II архієпископ Євлогій дістав призначення у Галичину [18, арк. 76]. Святіший Синод розіслав укази в Харківську, Полтавську, Холмську та інші єпархії, запрошуючи священників служити в Галичині. Священники забезпечувалися казенним утриманням у розмірі 1200 рублів, а дяки – 500 рублів на рік [20].

Своєю чергою, Рада міністрів прийняла рішення виділити 39,400 рублів з державної казни на „влаштування церковних справ у Галичині. Декілька уродженців з Галичини зарахували в духовну семінарію у Харкові з тим, щоб в майбутньому використати у якості священників в нововідкритих православних парафіях” [21]. Робилося все можливе, щоб прибулі російські священники були у фінансовому достатку. Їх діяльність фінансувалася з російської скарбниці.

У записці „Про православну церкву в Галичині” від 12 вересня 1914 р. архієпископ Євлогій пропонував місіонерам схилити народ до обернення в православ'я, негайно відкривати народні школи в тих селах, де утвердяться православні священники, забрати під православні храми Успенську, Преображенську церкви і собор св. Юра, закрити усі василіанські монастирі та конфіскувати їхнє майно [18, арк. 23].

Очевидно, що програма Євлогія і циркуляри та розпорядження Г.О. Бобрінського про віротерпимість, маючи за кінцеву мету переведення галицьких греко-католиків у православ'я, відрізнялися лише засобами. Навіть орган кадетів газета „Речь” у передовій статті 14 вересня 1914 р. звернула увагу на „надто квапливу і гарячкову діяльність”, проявлену як „Галицко-Русским благотворительным обществом”, так і архієпископами Євлогієм та Антонієм у справі „насильницького зросійщення і запровадження православ'я в зарубіжній Русі (Галичині)” [22].

За часів окупації під орудою насамперед архієпископа Євлогія в Галичині проводилася широкомасштабна російська православна місія. Адже на той час близько 300 греко-католицьких парафій не мали священників: 265 священників, підозрюваних у москвофільських симпатіях, були заарештовані австро-угорською владою і кинуті до концтаборів; деяких відправили капеланами до рекрутованих у Галичині австрійських частин; інші самі тікали з прифронтових сіл [23, с. 14].

На перших порах роботу з „православно-церковного облаштування” виконувала церква при штабі військового генерал-губернатора Галичини. Регулярні богослужіння і обслуговування релігійних потреб для православних проводив священник VIII армії протоієрей А. Мурін. Після відходу армії зі Львова священником-настоятелем церкви з 19 вересня 1914 р. був призначений протоієрей В. Туркевич, який мав доручення у церковних справах від архієпископа Євлогія [24, л. 82, 82 (об.)].

Після того, як Євлогій приступив до православної місії, ця церква опинилася в становищі єпископської православної кафедри у Галичині, а її настоятель деякою мірою – повіреним архієпископа при військовому генерал-губернаторі. Сюди направляли тих волинських і холмських батюшок, яких призначали в галицькі парафії. Тут вони тимчасово проживали, отримували відповідні інструкції щодо майбутньої роботи, знайомилися з місцевими умовами і ситуацією в краї. З вересня 1914 р. до червня 1915 р. через штабну церкву пройшли та отримали відповідні вказівки понад 50 єпархіальних священників, знайшли притулок близько 20 вихованців російських духовних семінарій з галичан, яких архієпископ Євлогій готував священниками у галицькі парафії. Під керівництвом самого архієпископа, а у його відсутність – настоятеля церкви, вони проходили своєрідну підготовку до майбутньої роботи [24, л. 88 (щб), 89].

Допомогу в роботі штабної церкви надавали такі реакційні діячі, як депутат Державної Думи, священник М. Митроцький, священник А. Громадський, організатор і керівник „Галицко-Русского общества”, яке домагалася русифікації Галичини, граф В.О. Бобрінський. Церква була головною квартирою для волинсько-єпархіального спостерігача за школами, протоієрея Ф. Казанського, який працював над створенням церковно-приходських шкіл.

Насильне переведення греко-католиків у православ'я, русифікація ще більше ускладнили і без того напружені відносини між Російською імперією та Ватиканом. Посланник в Бельгії Кудашев в

секретній телеграмі від 4 листопада 1914 р. повідомляв у Петроград, що „...австрійський посол і баварський посланник при Ватикані ведуть посилену пропаганду проти Росії в католицькому світі, ними куплена одна із місцевих католицьких газет. Вони поширюють чутки, що в Галичині російські власті утискають католиків, а, особливо, уніатів, перешкоджаючи їм відправляти богослужіння. Розповсюдження подібних чуток може шкідливо настроїти проти нас католицький світ” [25, л. 3].

Наступного дня ця інформація була передана посланнику Росії при Ватикані. У телеграмі від 11 листопада 1914 р. Д.А. Нелідов писав, що Ватикан серйозно непокоїться станом справ у Галичині [25, л. 4].

У той самий час Папа заявив Д.А. Нелідову: „... Напевно, мій друг пан Сазонов володіє достатньо вагомими доказами політичної провинності митрополита, якщо допустив його вислання вглиб Росії і що він дуже бажав би познайомитися з висунутими проти митрополита звинуваченнями” [5, с. 415].

Посол у Римі А.Н. Крупенський в телеграмі від 6 грудня 1914 р. відзначав: „У впливових клерикальних, ворожих нам колах і пресі, поширилася і недобррозичливо коментується звістка про насильницьке ніби-то повернення нами у православ'я католиків у Галичині. Це може викликати у католиків в Італії релігійні побоювання і ворожість до нас” [25, л. 8].

Чиновник для дипломатичної переписки при військовому генерал-губернаторові Галичини в телеграмі міністру іноземних справ Росії від 19 лютого 1915 р. повідомляв, що за розпорядженням Г.О. Бобрінського за ворожу, шкідливу діяльність і підозру у шпигунстві з Галичини у межі імперії вислані 20 греко-католицьких священиків, 13 ксьондзів і 12 монахів [26, л. 34].

Посланник Росії при Ватикані 25 лютого 1915 р. телеграфував про кампанію проти дій російських властей у Галичині в клерикальній пресі, про змушування уніатів на перехід у православ'я, про заслання уніатських священиків [5, с. 415].

Російська дипломатія опинилася у скрутному становищі. Необхідні були документальні докази, які б доводили вину А. Шептицького. Завдяки старанням жандармів у Львові було знайдено людину, яка вказала на місце, де були сховані важливі документи. 11 лютого 1915 р. під час обшуку у митрополичому будинку при церкві св. Юра в спеціально замурованому приміщенні були знайдені відозви та оголошення „Головної Української Ради” від 3 та 6 серпня 1914 р., оголошення „Української Бойової Управи” від 6 серпня, протоколи нарад бойової організації від 11–16 та 18 серпня 1914 р., візитні картки з поміченими на них прізвищами та адресами членів „Союзу визволення України”, доповідна записка М. Меленевського та О. Скорописа-Йолтуховського на ім'я А. Шептицького, в яких викладалися рекомендації для австро-угорського та німецького монархів, як здобути симпатії українського народу, вимоги, програма та відозви СВУ, власноручна записка митрополита Андрея про план устрою України на випадок зайняття її австрійськими військами, а також речі церковного призначення [14, арк. 82, 82 (зв.)].

У липні 1916 р. кардинал Гаспаррі направив російському представникові при Ватикані три пропозиції про звільнення глави Української Греко-Католицької Церкви: 1) перевести його у Канаду; 2) перевести в Англію під нагляд вестмінстерського архієпископа Борна; 3) поселити в Римі з зобов'язанням не залишати стін Ватикану. У зв'язку з новими звертаннями Ватикану, С.Д. Сазонов передав кардиналу Гаспаррі фотокопію знайденої в паперах митрополита Андрея власноручної чернетки його записки про план устрою України [5, с. 414–415].

Як проходив процес „церковно-релігійного облаштування” у Галичині? Чи виконувало православне духовенство вказівки вищої російської адміністрації в окупованому краї?

На ці та інші питання дають відповідь звіти місцевих начальників повітів та інших російських чиновників. На сільських сходах проходило щось на зразок опитування з питання, якого священика греко-католицького чи православного хочуть мати парафіяни. Під час голосування мешканці подавали записки, на яких одним хрестиком позначали православ'я, а двома – уніатство. Проводила цю процедуру місцева влада під головуванням в'їта.

Одними з перших перейшли у православ'я мешканці прикордонних сіл Дудин, Нем'яч, Попівець Бродівського повіту [18, арк. 19–21]. До березня 1915 р. у православ'я було переведено 52 парафії. Як зазначав у квітні 1915 р. Г.О. Бобрінський кореспондентові петроградського

„Русского слова”, незважаючи на розпорядження окупаційної влади, „православні священники висилались на спорожнілі парафії без балотування (опитування парафіян)... Уніатська Церква не має майбутнього. Незначна частина уніатів перейде на (римо) католицизм, а основна маса перейде на православ'я без будь-яких зусиль з нашого боку” [23, с. 15].

За дев'ять місяців управління російської адміністрації в окупованій Галичині розпорядженнями генерал-губернатора було призначено в греко-католицькі парафії 86 православних священників. Наведені цифри не збігаються з даними канцелярії архієпископа Євлогія, за якими на початок квітня 1915 р. кількість призначених священників становила 113 осіб [24, л. 15].

Застосовуючи негідні для духовенства засоби, місіонерам вдалося перевести у православ'я не лише окремі парафії, але й цілі повіти. У Золочівському повіті в православ'я перевели 16 парафій, Жовківському – 18, Бродівському – 21 [27, арк. 59, 64, 131].

Мешканці окремих повітів неохоче покидали Греко-Католицьку Церкву. Так, у Жидачівському повіті до православ'я приєдналися три парафії. На думку начальника цього повіту, православ'я тут поширювалося „слабо і туго” через „молодість і повну непідготовленість російських священників”. У Рава-Руському повіті православ'я поширювалося „дуже повільно, через відсутність священників для проведення місіонерської діяльності”. Тут у православ'я перейшли лише чотири парафії, у Кам'яно-Струмилівському повіті – теж чотири парафії, у Рогатинському повіті православ'я „не мало успіху” і випадків переходу не було, у Комарнівському повіті – одна парафія, Городоцькому – дві, Перемишлянському – п'ять парафій [27, арк. 10 (зв.), 30 (зв.), 37 (зв.), 79 (зв.), 89, 97].

Вище духовенство доручило справу навернення греко-католиків у православ'я людям неосвіченим, грубим, з низькими моральними якостями. Чиновник для дипломатичної переписки при військовому генерал-губернаторі Галичини дав російському духовенству таку характеристику: „З'явився російський православний священник – без убору, неохайний, непоказний, малоосвічений і замість очікуваної проповіді читає мало не по складах приписане начальством чергове „слово”. Російський священник, забуваючи про смиренність, з перших днів свого перебування в парафії, порушує спір про церковні суми і збори, про церковне майно” [28, арк. 36].

Лише у Львівській губернії кількість парафій, навернених у лоно православ'я, становила 85. У той самий час 135 парафій залишилися без настоятелів. Львівський губернатор Мельников вважав, що деякі заходи, спрямовані на зміцнення російської державності в краї, виявилися передчасними. У звіті він писав: „До числа таких я відношу невикликане обставинами часу намагання православного духовенства всебічно домогтися якнайшвидшого переходу уніатів в православ'я” [29, л. 6].

Завзятість російського духовенства одержала винагороду. Архієпископу Євлогію „за ревну службу” з навернення греко-католиків Галичини у православ'я російський самодержець Микола II подарував кlobук з діамантовим хрестом. Святіший Синод відзначив греко-католицьких священників, що перейшли у лоно православної церкви. Священники Ф. Решетилевич, А. Яворський дістали сан протоієреїв і золоті наперсні хрести, священники І. Мосаль, М. Заяць, В. Волошинський були нагороджені золотими наперсними хрестами і камілавками. Інші вісім священників отримали камілавки [30]. Архієпископ Антоній (Храповицький) до травня 1914 р. єпископ Волинський і Житомирський за „заслуги перед церквою і вітчизною” був нагороджений орденом О. Невського, священник М.В. Митроцький за „ревну пастирську діяльність” удостоєний золотого наперсного хреста [31].

Зовсім протилежну оцінку діяльності російського духовенства дав чиновник для дипломатичної переписки при військовому генерал-губернаторі Галичини В.В. Олфер'єв. У доповідній записці міністру іноземних справ Росії від 3 вересня 1915 р. він констатував: „Якщо російська адміністрація не зуміла привернути до себе народ, то православне духовенство відштовхнуло від себе уніатів-галичан. Єпархіальне духовенство свідомо провалило церковну справу в Галичині, і навряд чи вдасться нашому священнику здобути собі цю любов і довір'я в Галичині” [28, арк. 36, 37].

Російський уряд робив усе, щоб організувати православне церковне управління в Галичині, на впровадження православ'я було виділено чимало коштів. Переведення греко-католиків у лоно

Російської Православної Церкви мало за мету не повернення до віри предків, а ліквідацію другої національної української і самостійної Греко-Католицької Церкви, яку царизм вважав осередком „мазепинства”.

Однак, згідно зі звітом, надісланим митрополитом Андреем після закінчення війни до Риму, загалом від Греко-Католицької Церкви відійшло 29 священиків. Вони відступили разом із російською армією перед тим, як 22 червня 1915 р. австро-німецькі війська знову зайняли Львів. Окрім того, росіяни під час відходу силоміць забрали заручниками 77 греко-католицьких священиків і 20 монахів-василіян. Нав'язані царською адміністрацією структури Російської Православної Церкви в Галичині скоро припинили своє існування – духовенство втекло, а тих, хто перейшов на православ'я, кому не вдалося відступити з російською армією, репресувала австрійська влада [23, с. 15].

Отже, об'єднані антиукраїнські сили не зуміли використати сприятливі умови, їм не вдалося досягти бажаної мети – знищити Церкву і перевести віруючих української церкви у православ'я.

1. *Церква і церковна єдність: Документи і матеріали. 1899–1944 / Ред. А. Кравчук /*. – Львів, 1995; *Церква і суспільне питання: Документи і матеріали. 1899–1944 / Ред. А. Кравчук*. – Кн. 1: *Пастирське вчення та діяльність*. – Львів, 1998; *Церква і суспільне питання. Документи і матеріали. 1899–1944 / Ред. А. Кравчук*. – Кн. 2: *Листування*. – Львів, 2000; *Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії*. – Кн. 1. *Документи і матеріали. 1899–1917 / Упор. Ю. Аввакумов і О. Гайова*. – Львів, 2004. 2. *Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність Митрополита Андрея Шептицького в 1918–1923 рр.* – Львів, 1996; *Ідзьо В. Українська Греко-Католицька Церква на шпальтах громадсько-політичного часопису українців Росії „Украинская Жизнь” // Науковий Вісник Українського Історичного Клубу*. – Т. III. – М., 1999; *Його ж. Українські Греко-Католики в Росії*. – Львів, 2009; *Цвенгрош Г. Апостольський престол і Митрополит А. Шептицький / Невідомі взаємини між Апостольським Престолом і Митрополитом А. Шептицьким у 1918–1919 рр. / У контексті східної політики Франції*. – Львів, 1991; *Його ж. Митрополит Андрей Шептицький*. – Львів, 1995. 3. *Одинцов М.І. „Вся его работа проникнута крайней враждой по отношению к России”: Документы, письма, свидетельства современников об униатском митрополите Галицком Андрее Шептицком, 1914–1917 гг. // Исторический архив 2*. – М., 2002; *Окара А.Н. В поисках имперской перспективы // Науковий Вісник Українського Університету*. – М., 2001. 4. *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studja s materialy / Pod red. A. Zięby*. – Kraków, 1994; *Pieta Sds Michal. Udzial duchowieństwa w polskim życiu politycznym w latach 1914–1924*. – Lublin, 1994. 5. *Шейнман М.М. Ватикан и католицизм в конце XIX – начале XX вв.* – М., 1958. – С. 59. 6. *Добрычев В. В тени святого Юра*. – М., 1917. С. 34. 7. *Сливка Ю. Союз хреста і капіталу*. – Львів, 1970. – С. 106. 8. *Львівсько-Архієпархіальні відомості*. – Ч. VIII. – 23 лип. 1914. 9. *Правда про унію: Документи і матеріали*. – 2-ге вид., доп. – Львів, 1968. – С. 138. 10. *Львівсько-Архієпархіальні відомості*. Ч. IX. – 30 лип. 1914. 11. *Эльвин Ил. Церковь и война*. – М., 1934. – С. 18. 12. *Центральний державний історичний архів України у Києві /далі – ЦДІАУК/, ф. 361, оп. 1, сп. 1206, арк. 16*. 13. *Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії*. – Кн. 1: *Документи і матеріали. 1899–1917 / Упор. Ю. Аввакумов і О. Гайова*. – Львів, 2004. – С. XI–XII. 14. *ЦДІАУК, ф. 361, оп. 1, спр. 3226, арк. 9*. 15. *Российский государственный военно-исторический архив /далі – РГВИА/, ф. 2067, оп. 1, ед.хр. 2904, л. 93*. 16. *Брусилев А.А. Мои воспоминания*. – М., 1963. – С. 100. 17. *Ерошкин Н.П. Самодержавие накануне краха*. – М., 1975. – С. 63. 18. *ЦДІАУК, ф. 361, оп. 1, спр. 162, арк. 1, 2*. 19. *ЦДІАУК, ф. 361, оп. 1, спр. 161, арк. 11*. 20. *Прикарпатская Русь*. – 1915. – 4 март. 21. *Прикарпатская Русь*. – 1915. – 16 янв; 21 март. 22. *Речь*. – 1915. – 14 сент. 23. *Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / Пер. з англ.* – Львів, 2005. 24. *РГВИА, ф. 2068, оп. 1, ед. хр. 114, л. 82, 82 /об/*. 25. *Архив внешней политики России /далі – АВПР/, ф. Канцелярия. Архив „Война”, 1914, ед. хр. 34, л. 3*. 26. *АВПР, ф. Канцелярия, 1915, ед. хр. 181, л. 34*. 27. *Державний архів Львівської області, ф. 907, оп. 1, спр. 141, арк. 59, 64, 131*. 28. *ЦДІАУК, ф. 361, оп. 1, спр. 1168, арк. 36*. 29. *РГВИА, ф. 13216, оп. 1, ед. хр. 88, л. 6*. 30. *Прикарпатская Русь*. – 1915. – 9 мая. 31. *Прикарпатская Русь*. – 1915. – 15 мая, 19 мая.